
NOSTALJİ / NOSTALGIA

*İlim ve Felsefe'ye Mukaddime**

MEHMED ALİ AYNİ

Hazırlayan

İLYAS ALTUNER

Arş. Gör. | İğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

Bu kitâbcık felsefe muallimlerinden Charles Bourdel'in mühim bir eseridir. Muharrir en mühim ba'zı mesâil-i ilmiye ve felsefiyeyi bi'n-nisbe mahdûd bir levha içinde nazar-ı im'ân ve muhâkemeye koymağa cehd etmişdir. Bunun mütâlaasından henüz mekâtib-i âliyede tahsilde bulunan gençlerimizin ba'zı cihetlerce pek ziyâde müstefid olacaklarını ümîd ediyorum. Ve münhasıran böyle bir hıdmet emeliyle haylî çetin olan şu eseri lisânımıza nakle çalışdım. Lisânımızda ıstılâhât-ı ilmîyenin henüz ve maa't-teessüf adem-i takarruru bunun gibi âsâr-ı ilmiye ve felsefiyenin tercümesinde müşkilât-ı azîmeyi mûcib oluyor. Yalnız bu kadar mı ya, gerek lisân-ı edeb ve gerek lisân-ı ilmîmizde şimdi âdetâ bir fevzâ hüküm sürüyor. Ne kimsenin imlâsı diğerkimseninkine benziyor; ne kullandığı ta'bîrler. Zâhiren ve bidâyeten müstelzim-i fütûr olan bu perîşânlığın nihâyet bir salâh ve nizâma müntehâ olacağına şübhe yoktur. Yalnız bunun çabuk olmasını arzû ediyoruz.

Eser üvânından da anlaşılıyor ki evvelâ ilimden bahs ediyor.

Kudemâ-yı ulemâ ale'l-ıtlâk bir şey'in hakikatini bilmek ma'nâsına gelen *ilimi* evvelâ lugat, sonra ıstılâhda olan ma'nâlarına

* "Mukaddime", Charles Bourdel, *İlim ve Felsefe*, çev. Mehmed Ali Ayni, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1915.

göre suver-i adide ile ta'rîf etdikden sonra mevzûâtına nazaran dahi yine muhtelif sûretde tasnif etmişlerdi. Müellif eserinde ilim için *pozitivizmin* müellifi olan Auguste Comte'un tasnifini ihtiyâr etmiştir.

Öyle ise *pozitivizm* nedir? Bu meslek-i felsefî on dokuzuncu asrın evsâtında Fransız hakîmi Auguste Comte tarafından vaz' edilmiştir, bu mesleke nazaran ilmin yegâne mevzûu *şey'-i müsbet* (pozitif) ya'nî hâdisât ve kavânîndir. *Hâdisât* havâssın bize ihbâr ettiği şuündür; *kavânîn* ba'zı şuünün kendisinden mukaddem veya müteahhar veya kendisine müterâfik olan diğer ba'zı şuûn ile olan münâsebetidir. İmdi felsefe her ilm-i mahsûsun bi'n-nihâye telhîs olunduğu en umûmî ba'zı kânûnların aralarında mâlik oldukları nisbetlerden teşekkül eder: O hâlde zât-ı mutlakı, ya'nî mebd' ve meâd-ı eşyâyî izâh eden esbâb ve mebâdiyi aramakdan vazgeçmesi icâb eder, zîrâ biz yalnız şuûn arasındaki *nisbeti* tanıyabiliyoruz. Şuûn-ı mahsûsenin mâverâsında tasavvur olunan her her mevcûdiyetin hakîkati yokdur, ve bundan bahs eden ilm-i mâfevka't-tabîa vehimden başka bir şey değildir. Bu takdîrde felsefe-i isbâta nazaran: riyâziyât, hey'et, fizik, kimyâ, biyoloji, sosyoloji gibi illeti asıla ircâ' olunan ulûmun mevzûâtı, havâs ve tecrübe ile tahkik ve isbât edilmedikce hakikat diye telakkî olunamaz. Auguste Comte'un *Felsefe-i İsbât Dersleri* ünvânlı kitabı (1830-1840 sene-i milâdiye) bu mesleki mufassalan izâh etmektedir. Fransa'da hukemâdan E. Caro, M. Littré bu mesleke zâhib olmuşlardır.

İngiltere'de felsefe-i isbâtın ba'zı kâideleri *Cem'iyet-i Efkâr Mektebi* (Ecole de l'Association des Idées) nâmındaki meslek ashâbı tarafından kabûl edilmiştir. Bu meslekin reisi J. Stuart Mill olub gerçi Comte'un felsefe-i ulûm ve târihini kabûl etmiş ise de bu felsefenin bi'l-cümle nevâkis ve hatâyâsını *Auguste Comte ve Pozitivizm* ünvânlı eserinde tafsîl etmiştir (1860). İngiltere uzmâ-yı hukemâsından Herbert Spencer da bu felsefe-i isbâtın ba'zı kavâidini kabûl etmişse de Comte'dan hangi cihetlerle ayrıldığına dâir bir risâle-i mahsûsa yazmıştır.

Bu ma'lûmâtı bir nebze ikmâl için biraz da ale'l-ıtlâk felsefe ile şimdiye kadar geçirmiş olduğu safhalardan bahs edelim.

Felsefe Nedir?

Felsefe yâhûd *bikmet* en umûmî, binâen aleyh akl-ı insânîye en ziyâde taalluku olan mesâil-i ilmiyenin tedkikidir, eskiden felsefeyi ta'rif için kâffe-i mâddiyât ve ma'neviyâtın esâs-ı hakâyıkını kavâid-i fenniye ya'nî intizâr-ı fikriye ve kıyâsât-ı akliye ile bildirir derlerdi. *Hikmet* dört kısma ayrılabilir: Birincisi *ma'rifetü'n-nefs* (psychologie) ki ilmin mahalli istikrârî olan nefsi-nâtika-i insâniyeden bahs eder; ikincisi *mantık*dır ki usûl-i ilmi ve şerâit-i yakîni tetebbu' eder; üçüncüsü *mâfevka't-tabîad* (metaphysique) ki ilmin insân, ekvân ve Cenâb-ı Bâri hakkındaki istintâcâtının hey'et-i mecmûasıdır; dördüncüsü *ablâk*dır (morale) ki ma'lûmâtımızı amelimize tatbîkden ibâretidir.

Ezmine-i ahîrede mebâhis ve tedkikât-ı ilmiyeden *nakil* bir tarafta bırakılıp onun yerine tahkîk ikâme olduğundan birçok feylesoflar kendilerine iki yol tutmuşlardır. Bunlardan ba'zıları ulûm-i riyâziyedeki sıhhat ve bedâhet ve kat'iyete meclûb olarak, ya Spinoza gibi evvelce *a priori* mevzû-ı ta'rifâta veya Hegel gibi farazyâta istinâd ile, tecrübenin netâyic-i müsellemesini nazar-ı i'tibâra almaksızın *usûl-i burhâm* (methode démonstrative) kabûl etdiler ve bu sûretle tertib-i mukaddemât ve delâil-i mücerredede ta'mîk-ı fikir vâdisine pûyân oldular, unuttular ki felsefe a'yân-ı hâriciyenin mevcûdiyetini te'sîse mecbûr olub hâdisât-ı müsbeste üzerine istinâd etmedikce bunu yapamaz. Diğer ba'zıları ulûm-i tabiiyenin mazhar oldukları terakkıyâta kapılarak *usûl-i tecrübeyi* (methode expérimentale) ittîrâ ile felsefenin *rasad* (observation) ile işe şurû' etmesi muktezâ olduğunu ta'lîm etdiler; fakat bunlar da havâss-ı selîmenin müşâhedâtiyle vicdânın tebassurâtını birbirine karışdırarak aldandılar.

Felsefenin Târîhi

Felsefenin mebâdisine çıkmak istenilirse Yûnân-ı kadîmdeki mesâlik-i felsefiyeyi tedkik etmelidir. Bunların başlıcaları meslek-i *Yûniye* (üstâdları: Thales, Anaksimandros, Anaksimenes, Herakleitos, Anaksagoras); meslek-i *Îtâliye* (üstâdları: Pythagoras, Timaios, Empedokles); *cüz'-i lâ yeteazzâ* mesleki (Leukippos, Demokritos); meslek-i *sûfestâiye* (Gorgias, Protagoras, Pulos); meslek-i *Sokrâtiye*

(Sokrates, Ksenophanes, Kryton, Thebes); *kelbiye* mesleki (Antistenes, Kratios, Diogenes); *Akademi* mesleki (Platon, Speusippos, Ksenokrates); *Meşşâiyûn* yâhûd *Lise* (Aristoteles, Teophrastos); *Revâkıyûn* (Zenon, Kleantes); *lâ edriye* (Pyrrhon, Timon, Sekstos Emprikos). – Bu mesâlik-i Yûnâniye Romalılardan intikâl ederek müahhiran Roma'nın imparatorluk zamânında şarkın nüfûziyle başkaca *Eflâtûniye-i Cedîde* ya'nî *İskenderiye* mekteb-i hikmeti zuhûr etmiştir. – *Felsefe-i Nasârâyı* âbâ-i kînisiye vaz' etmişlerdir ki onlardan ekserisi akîde-i Eflâtûniye ile Hıristiyânlığı te'lîfe çalışmışlardır ve başlıcası Saint Augustinus'dur. Kurûn-ı vustâda ehl-i İslâm'ın maârif ve medeniyetce devr-i itilâsında hikmet de tedkik ve Yûnân hükemâsından ba'zılarının eserleri Arabcaya tercüme ve şerh edilmiştir. İslâm'dan ilk feylesof Kindî'dir. Ondan sonra en büyük hakîm Fârâbî'dir ki aslı Türk idi. Fârâbî Platon ve Aristoteles'in felsefelerini tetebbu' ederek müteaddid kitâblar yazmıştır. Ebû Alî İbn Sînâ, Nâsıruddîn Tûsî, Şihâbuddîn Sühreverdî, Kutbuddîn Şîrâzî, Celâluddîn Devvânî, İbn Bâcce, İbn Rüşd felâsife-i İslâmiyenin meşhûrlarındandır.

Avrupa'da hikmet; *mekteplerde* (ecole) ilm-i ilâhiye teb'an tedris olunurdu ve ondan itibâren *Skolastik* (Scolastique) nâmını almıştı. *Skolastik* kavâid ve delâilini âbâ-i kînisiyeden ve Aristoteles'den alıyordu. Skolastiğin en büyük üstâdı Saint Thomas'dır ki *meşşâiye-i Nasrâniyeyi* te'sis etmiştir.

Avrupada *Rönesans* ya'nî devr-i intibâh ve teceddüde *Skolastik* sarsılmağa başlandı. Ve nihâyet felsefe-i cedîde İngiltere hükemâsından Bacon ve Fransa hükemâsından Descartes tarafından vaz' olundu. Almanya'da da mesâlik-i felsefe reisleri şunlardır: Leibniz, Kant, Fichte, Schelling, Hegel, Schopenhauer. Mâddiyûnun reisi de Buchner'dir.

Bu mukaddime içinde ba'zı ıstılâhât-ı felsefiye hakkında da biraz ma'lûmât vermek isterdim. Fakat bahsin bi'z-zarûre uzayacağından başka eserin maksad ve sûret-i tertibine de muvâfık görülmeyişinden bu kadarla iktifâ ve sûretini âtiye teberrüken nakl etdiğim mektûbların dikkatle mütâlaasını Müslümân vatandaşlarımdan ricâ ederim.